

Devlet Üzerine

Şehir/polis/site tipi ya da cumhuriyet ve imparatorluklar gibi siyasal örgütlenmelerin aksine siyasi birliğin tek olağan görünüm biçimi olma iddiasında ortaya çıkan “modern” devlet, günümüz devletlerarası ve devletlerüstü örgütlenmelerinin de etkisiyle, negatif bir kurum çağrışımı yapmaktadır. Kuşkusuz çağdaş düşünceye yön veren liberal ve sosyalist ideolojiye dayalı tutumlar da bu çağrışımında büyük rol oynamaktadır. Liberal düşüncede devlet, bireyin özgürlüklerini kısıtladığı gerekçesiyle olumsuzlanır. Şu var ki her ne kadar en iyi hükümetin en az hükmeden olduğunu söyleseler de onlar da bireysel özgürlüklerin garantörü olarak güçlü devletleri yadsı(ya)mamaktadırlar. Liberallere nazaran daha radikal bir tutumun ifadesi olan sosyalistler ise devleti kapitalist sınıfların garantörü şeklinde görürler fakat bu indirgemeci yaklaşım da siyaseti belirleyen diğer aktörleri görmezlikten gelir. Muhafazakârlar ise devletin negatif bir kurum şeklinde çerçevesini eleştirilmesine cevap vermektense değişime karşı otoriteyi savunarak devleti sahiplenmektedirler. Oysaki sorumluluğu devlete yükleyerek kendini aklamaya çalışan siyasi ideolojilerin tavrını bir tarafa bırakarak modern devletin temellerini, tarihsel-toplumsal seyri de göz önünde bulundurarak, farklı yönelimlerden düşünmeye çalışmak daha sağlıklı sonuçlar verecektir muhakkak.

Modern anlamda devlet, Avrupa’da süregelen siyasi ve ekonomik gelişmelerin de etkisiyle on altıncı yüzyılda siyasalın yeni bir mekân anlayışı doğrultusunda düzenlenmesi sonucu ortaya çıkmış bir yapı bütünüdür. Bu yönüyle devlet, hükümdar olanın bedensel varlığına bağlı olarak politik iktidar şeklinde Niccolo Machiavelli tarafından geliştirilerek literatürde kendine yer edinmiş, daha sonrasında da Thomas Hobbes ile doğal durumdan çıkardığı egemenlik kavramı aracılığıyla süreklilik kazanmıştır.

Machiavelli’ye tevarüs ettiği ve onun düşüncelerinin belirleyicisi olan dünya, Türklerin şekillendirdiği dünyadır. Modern Avrupa’nın şekillenmesinde olduğu gibi, modern devlet düşüncesinin/teorisinin oluşmasında –nitekim Machiavelli’nin kendisinin de Batı/Fransa ile Osmanlı arasında bir devlet merkezli siyasal karşılaştırma yapması boşuna olmasa gerekir- Türklerin etkisi şüphesiz çok büyük olmuştur. On birinci yüzyıldan başlayan Türk tehdidi, on altıncı yüzyıla değin Avrupa’nın ortalarına kadar girerek Batı’nın birinci gündem maddesi haline gelmiştir. Bu ilerleyiş, bir taraftan da Batı’nın dünya ticaret sistemindeki etkinliğini azaltmıştır. Kendine yeten dirlik sistemi içerisinde toprağa bağlı bir ekonomi görüntüsü alan Orta Çağ Avrupası, Kilise çatışı altında devlet(çik)ler ile senyörler arasında parçalı bir siyasi yapıda örgütlenebilmiştir. Akdeniz’in doğusunda giderek artan Türk hâkimiyeti ve on dördüncü yüzyıl ile Karadeniz ticaretinin küçülmesi de Avrupa’yı Akdeniz’in batısına itmiştir. Gelişkin ve zengin bir para ekonomisine sahip Hint Okyanusu merkezli ticaret ağının dışına itilen Avrupa, yönünü sömürgeleştirmeye öncülük eden tefecilerin ve kapitalistlerin ihtiyaçlarına uygun olarak şekillendirdiği Atlantik merkezli dünya ekonomisi ile ticari anlamda henüz bütünleşmemiş dünyaya kaydırmıştır. Böylece Coğrafi Keşifler ile başlayıp Rönesans ve Reformasyon ile devam eden süreç, Avrupa’nın sosyal, kültürel ve entelektüel hayatında köklü bir dönüşümü başlatmıştı. Bu dönüşümün de ancak siyasi birliğin sağlanması ile yürütülebileceğini gören Machiavelli, “Prens”ine öğütler vermekte gecikmemiş, idari, hukuki ve en önemlisi askerî merkezleşmenin en üst noktaya vardığı ilk modern devlet biçimi olan mutlakiyetçi devletleri de müjdelemiştir.

İşte bu öğütler kapsamında Machiavelli, siyasi birliği tanımlamak için “devlet” kavramını modern bir perspektifte ilk ortaya atan kişi olsa da “Prens”in bedensel iktidarında gördüğü politik iktidarın meşruiyetini kiliseye, papalığa, papist siyasi görüşlere değil ama yine de Tanrı’ya dayandırıyordu. Machiavelli ile siyaset de gerçekleşmesi neredeyse imkânsız olan en iyi rejim tarifinden mevcut toplumsal hedeflere kaydırılmıştı. Yine de var olan düzen içerisinde kalarak mevcut sistemi iyileştirme çabası, yeni gelişmeler karşısında ihtiyaç duyulan yönetim anlayışının gereksinimlerine uygun yeni bir ahlak sistemi arayışlarının da önünü açacak ve realist siyasete de ilham verecekti.

On altıncı yüzyıl sonu ve on yedinci yüzyıla gelindiğinde ise İnebahtı Deniz Savaşı ile Türkler, Avrupa’ya imgesini bırakarak gerçek bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte Kıta Avrupası’nın temel politik sorunu, fanatik mezhepçiliğin neden olduğu Otuz Yıl Savaşları ve buna bağlı düzen sorunuydu. Anarşi ve kaosa neden olan dinî çatışmaların giderilmesi ve düzenin inşa edilebilmesi için Hobbes, “Prens”e öğütler veren Machiavelli’nin öğretisiyle çelişmeden, onun öğretisini “Yurttaş”a öğütler verecek bir şekilde yeniden düzenlemişti. Hayatın korunmasını ve güvenlik ihtiyacını önceleyen bu düzenleme, egemenliğin ayırt edici bir özelliği olarak sözleşme kavramını da beraberinde getirmiştir. Böylece insanlar, yani yurttaşlar, sözleşme yoluyla haklarını egemene yani devlete devretmeleri halinde politik toplumun temeli olan adaletin de dinî gruplar eliyle kendi amaçları doğrultusunda dağıtılmasının önüne geçilecek, çok başlılık ortadan kaldırılacak ve düzen de sağlanmış olacaktır.

Kendinden önce gelen düşünürlerin aksine Hobbes, İlk Çağ’ın doğal ve Orta Çağ’ın ilahi düzenlerine referans göstermeden modern devletin meşruiyetini politik olanın öncesi doğa durumuna taşıma gayretindedir. Doğa durumunda ortaya çıkan bu meşruiyet arayışı, aynı zamanda kadim siyaset geleneğinde olduğu gibi -en iyi- rejim problemi olmaktan çıkarılmış ve sözleşme yoluyla politik olanın hayata geçirilmesi faaliyetini almıştır. Hobbes’ta güvenliği merkezine alan sözleşme anlayışı, Locke’da mülkiyet, Rousseau’da genel irade, Hegel’de tarih ve Rawls’da adalet olarak günümüze kadar, modern devletleri de şekillendirerek gelmiştir.

Burada artık devlet, Machiavelli’nin geliştirdiği, meşruiyetini Tanrısal bir iradeden alan diktatörlük görünümünden çıkmış, aşkın tüm bağlardan kurtulmuş ve modern yollardan kendini tesis etmeye başlamıştır. Bu süreç, Fransız Devrimi ile doruk noktasına ulaşarak egemenliğini milletinden alan modern devletleri, devletlerarası sistemin içerisinde merkezî bir konumda yer alacak şekilde geliştirerek günümüze değin taşımıştır. Modern devletlerin meşruiyetini sağlayan ve çoğunlukla devletin milletiyle bütünleşmesinden ziyade milletin devleti ile özdeşleşmesi şeklinde algılanan millî egemenlik fikri, -tabii onunla zıtlaştığı düşünülen insan hakları ve demokrasiye ilişkin tartışmalarla beraber- evrensel bir doğru şeklinde kabul görerek günümüz siyasetinin de temelini oluşturmuştur. Çeşitli ideolojiler eliyle dile getirilen sıra dışı ve fantastik itirazlar da mevcut durumu geçmişten bugüne bütün boyutlarıyla ele almaktan uzak bir şekilde bu genel kabul üzerinden yürütülmektedir.

On altıncı yüzyılın sosyal, kültürel ve entelektüel hayatındaki köklü değişiminin bir gereği olarak Avrupa’da icat edilen devlet, Batı modernleşmesinin bütün bir yerküreye yayılması sonucu Batı dışı toplumlara siyasi birliğin tek olağan görünüm biçimi olarak kendini

dayatmıştır. Kısaca da olsa, modern devletin temellerini farklı yönelimlerden ele alarak düşünmeye çalıştığımız bu süreçler, Batı'nın kendi inanç, değer ve dünya algılarına dayanan deneyimlerine dayanmaktadır. Bu deneyimi yaşama imkânı olmamış Batı dışı toplumlarda, özellikle Türkiye'de, devletleşme süreçlerinin karşılaştırmalı bir şekilde takip edilmesi başka bir yazının konusu olsa da, Batılı deneyimlerden kopuk bir değerlendirme gerçekliği örtbas etme riski de taşımaktadır.

Haydar Barış Aybakır, "Devlet Üzerine" <https://www.fikirtepedi.com/siyaset/devlet-uzerine/>

(Yayın Tarihi: 13 Temmuz 2024).